

Аналіз результатів дослідження мотивації безробітних як детермінанти адаптації у процесі професійної перепідготовки

В. Г. Пасічна

Вищий навчальний заклад Університет економіки та права «Крок»
Corresponding author: pasichnalera@gmail.com

Paper received 04.08.17; Accepted for publication 12.08.17.

Анотація. У статті представлено аналіз результатів дослідження мотивації безробітних як детермінанти адаптації у процесі професійної перепідготовки. Визначено, що у досліджуваних на початковому етапі перепідготовки спостерігається перевага опосередкованих мотивів високого рівня, зовнішніх позитивних мотивів і наявність зовнішніх негативних мотивів, що свідчить про необхідність оптимізації й корекції мотиваційної сфери у безробітних. Встановлено, що після психологічного супроводу під час курсів перенавчання безпосередні і внутрішні індивідуально значущі мотиви посідають в ієрархії вищі місця, ніж мотиви зовнішні і опосередковані, що свідчить про те, що у безробітних сформовано адекватну мотивацію щодо цілей і завдань перепідготовки та майбутньої діяльності у сфері управління персоналом.

Ключові слова: мотивація, безробітні, адаптація, перепідготовка, психологічний супровід.

Вступ. В умовах різкого загострення конкуренції, збільшення ризиків і протиріч у галузі виробництва зростає рівень безробіття, що призводить як до економічних, так і до соціально-психологічних втрат суспільства і зумовлює формування нової соціальної ролі і статусу фахівця як безробітного. Це негативно впливає на психологічну, соціальну, мотиваційну, емоційно-вольову, когнітивну і професійну сфери особистості. Новий рольовий статус безробітного потребує наукового пізнання і дослідження процесу адаптації особистості у професіогенезі і, зокрема, з'ясування організаційно-психологічних детермінант адаптації безробітних в період переключення. Ними з'ясовано, що у структурі детермінант адаптації до професійної перепідготовки займає провідне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою у дослідженні проблеми безробіття можуть слугувати надбання світової економічної та психологічної науки і практики. Основні аспекти безробіття, причини його виникнення та шляхи регулювання досліджували такі вчені як: Дж. М. Кейнс, Т. Мальтус, К. Маркс, А. Пігу, Д. Рікардо, А. Сміт, М. Фрідмен, Д. Хікс [4, 7].

Серед українських вчених, які займалися проблемою безробіття, можна виокремити таких як: С. Максименко, Л. Карамушка, Т. Черниш, О. Власенко, П. Нікіфоров, А. Вольська, В. Пиц, Г. Мамонова, О. Піжук, В. Ярошенко, Т. Панюк [2, 3, 5, 6].

Аналіз наукових джерел свідчить про міждисциплінарні підходи щодо вивчення проблеми безробіття. Так, економічний напрям безробіття висвітлено у роботах Н. Куліш, Ю. Маршавіна, І. Кірцнера, В. Колот, Й. Шумпетера та інших. Психологічний напрям розкрито у дослідженнях Л. Карамушки, О. Креденцер Л. Галаган (розвиток конкурентоздатності у безробітних – майбутніх підприємців); Г. Ложкіна, В. Комаровської, Н. Волянюк (психологія підприємництва і зайнятості безробітних); В. Логвиненко (психологічна підтримка безробітних); О. Корчової (психологія адаптаційної активності безробітних); О. Рудюка (психологія переживання безробітними професійних криз); Н. Фізера (психологія особистості в умовах безробіття) [2, 3, 6].

Значущість проблеми безробіття для суспільства і

особистості, розвиток наукових підходів, визначення детермінант, проявів і методів психологічного забезпечення процесу адаптації до нових умов у професіогенезі особистості, її недостатня розробленість зумовили напрям дослідження.

Мета статті – здійснити аналіз результатів дослідження мотивації безробітних як детермінанти адаптації у процесі професійної перепідготовки і визначити особливості її показників до і після використання методів психологічного супроводу.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. У дослідженні приймали участь чотири групи безробітних, які розподілилися наступним чином: 64 особи, які звільнилися з попередньої роботи за згодою сторін та не мають попереднього досвіду роботи з персоналом (група 1); 31 особа – колишні військовослужбовці, які звільнилися з силових структур (в основному збройних сил та системи МВС – група 2); 25 осіб, які мають попередній досвід роботи з персоналом (“кадровики” та HR-менеджери, група 3); 42 особи – мають гуманітарну освіту і досвід роботи з людьми, які звільнені з причин реорганізації (скорочення) штатів підрозділів підприємств (група 4).

Розроблена нами програма психологічного супроводу адаптації безробітних включала: індивідуальне психологічне консультування, 5 групових психологічних тренінгів і 3 практичних заняття за тематикою: “Сучасні технології пошуку роботи”, “Підготовка до співбесіди та самопрезентація”, “Технологія складання резюме та телефонного інтерв'ю з роботодавцем”.

Обстеження проводилися двічі – перше (фонове) на другий день початку курсів та друге (заклучне) в останні дні закінчення програми перепідготовки.

Виходячи з мети роботи ми досліджували групи безробітних за комплексом інформативних методик, а саме: методика В.К. Горбачевського, “Мотиваційний профіль” – оцінка структури мотивів професійної діяльності (модифікований варіант методики Ш. Річі і П. Мартіна; (В. Бодров), методика “Смисложиттєвих орієнтацій” (СЖО) Д.О. Леонтьєва [1, 3, 6].

У разі встановлення відсутності значущих відмінностей показників між групами досліджуваних, їх оцінку здійснювали за середньо статистичними груповими показниками на початку та після здійснення

заходів психологічного супроводу протягом професійного перенавчання.

Рівень сформованості мотиваційної спрямованості безробітних у процесі психологічного супроводу протягом професійної підготовки досліджено за допомогою опитувальника В.К. Горбачевського. Аналіз показників показав наступне.

Значущих відмінностей показників між групами досліджуваних не встановлено, тому аналіз показників проводимо за середньогруповими показниками.

Так, у безробітних початкові показники до використання засобів психологічного супроводу протягом професійної перепідготовки на 4,76 балів ($p < 0,05$) переважає мотив престижу (4 компонент), у співставленні з даними після перепідготовки і на 3,77 балів ($p < 0,05$) переважає мотив уникнення (3 компонент), тобто боязливість показати низький результат. При цьому мотив самоповаги у безробітних після перенавчання вищий, ніж до нього на 4,63 балів ($p < 0,05$). Отже, суттєве зниження мотиву уникнення і престижу та підвищення мотиву самоповаги свідчать про сформованість у безробітних після перепідготовки мотиву самоповаги з вираженим суперництвом без гіперболізованого прагнення до престижу.

Встановлено, що вираженість мотиву престижу, який в 1,4 рази більше до психологічного супроводу протягом перепідготовки супроводжується наданням суттєвого суб'єктивного значення досягнення якомога кращих результатів у порівнянні з іншими. При цьому мотив уникнення (компонент 3), який виражений в 1,5 рази сильніше, до психологічного супроводу протягом перепідготовки свідчить про побоювання показати нижчі результати, ніж у інших, що супроводжується низьким рівнем самоповаги, який в 1,3 рази менший до перепідготовки. Такі дані свідчать про те, що у безробітних на початку професійного перенавчання виражені певні мотиваційні особливості, наявні протилежні мотиви: з одного боку яскраво виражений мотив престижу, спрямований на досягнення якомога кращих результатів і в той же час – виражений мотив уникнення з низьким рівнем самоповаги, що вказує на притаманний безробітним мотиваційний симптомокомплекс – надмірно виражений мотив престижу, виражений мотив уникнення при низькому мотиві самоповаги, що є, на нашу думку, особливістю рушійних сил розвитку безробітних за першою групою елементів (1-6 компоненти за опитувальником В.К. Горбачевського).

Аналіз представлених результатів другої групи елементів (7-8 компоненти) свідчать про те, що у безробітних до використання методів психологічного супроводу протягом перепідготовки оцінка труднощів завдання значно вища, ніж після, відповідно 7,01 і 5,57 балів ($p < 0,05$), – це свідчить про суттєвий рівень переоцінки труднощів професійних завдань обстежених безробітних. При цьому попередня оцінка супроводжується підвищеною оцінкою ступеня вираженості вольового зусилля (компонент 9), який більш виражений у безробітних до перенавчання, ніж після (відповідно 13,83 і 10,11 балів, при $p < 0,05$).

Оцінка свого потенціалу у безробітних за нашими даними виявилася заниженою, хоча і відмічається на рівні 12,08 балів після перепідготовки, проте він став

вищим, ніж до перенавчання – 10,82 балів, при $p < 0,05$.

Результати оцінки наміченого рівня мобілізації, який суб'єктивно вважається необхідним для досягнення результатів (компонент 12) після перепідготовки змінився в сторону збільшення: 14,06 балів після та 11,55 балів до психологічного супроводу протягом перепідготовки, при $p < 0,05$.

Оцінка закономірності результатів (компонент 14) показала, що у безробітних цей показник на початку психологічного супроводу протягом перепідготовки зафіксовано на рівні 9,59 балів, після – на рівні 13,14 балів ($p < 0,001$), що вказує на сформованість впевненості у своїх силах і усвідомлення того, що досягнення високих результатів залежно від особистих адаптаційних можливостей у безробітних.

Отже, для безробітних після психологічного супроводу протягом професійного перенавчання притаманні більш виражені оцінки сили свого потенціалу, розуміння успіху діяльності, що залежить від особистісного потенціалу, зусиль і можливостей.

Встановлено, що до початку професійної підготовки, для безробітних за першою частиною елементів – мотиваційно-оцінковими, відмічається симптомокомплекс, який проявляється різко вираженим мотивом престижу, при значному прояві мотиву уникнення, з низькою оцінкою самоповаги; за другою частиною, яка пов'язана з прогнозуванням – виражена переоцінка складності завдань та рівня мобілізації вольових і мобілізаційних зусиль, необхідних для досягнення результатів, і за третьою частиною у цієї категорії відмічається зневіра у свої сили та залежність результатів від сторонніх втручань.

Таким чином, за методикою В.К. Горбачевського встановлено, що з першої частини елементів, які пов'язані з мотиваційно-оцінковими показниками (компоненти 1-6), у безробітних після психологічного супроводу протягом професійного перенавчання вдалося значно підвищити мотив самоповаги; з другої частини елементів, які пов'язані з процесом прогнозування (7-13 компоненти) підвищити оцінку прогнозу свого потенціалу; із третьої – які пов'язані з процесами інтерпретації своєї діяльності (14-15 компоненти) – підвищити властиве розуміння і віру в залежність результатів від особистих можливостей.

У відповідності до аналізу отриманих результатів за тестом смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтьєва безробітних до та після психологічного супроводу протягом професійного перенавчання з'ясовано, що за усіма показниками є суттєві відмінності.

Так, за шкалою контролю подій власного життя визначено суттєві відмінності показників у безробітних в процесі психологічного супроводу протягом перепідготовки: цей показник на 7,44 стандартних значень (далі – ст. зн.) нижчий до перепідготовки, ніж після: 25,71 та 33,15 ст. зн. відповідно, при $p < 0,05$.

За шкалою задоволеності самореалізацією цей показник на 5,9 ст. зн. менший до психологічного супроводу протягом перепідготовки, ніж після: 21,11 і 27,01 ст. зн. відповідно ($p < 0,05$), за підсумковою шкалою цей показник нижчий на 22,72 ст. зн. до перепідготовки, ніж після: 83, 47 та 106,19 ст. зн. відповідно,

при $p < 0,05$.

За шкалою “локус контролю-Я” на 5,03 ст. зн. нижчий до психологічного супроводу протягом перепідготовки, ніж після: 17,01 та 22,04 ст. зн. відповідно, при $p < 0,05$ і за шкалою “емоційна наповненість” на 4,92 ст. зн. нижчий до психологічного супроводу протягом перепідготовки, ніж після: 28,35 та 33,27 ст. зн. відповідно, при $p < 0,05$.

Таким чином, у безробітних до психологічного супроводу протягом перепідготовки встановлено значно нижчі показники за усіма шкалами тесту СЖО у порівнянні з аналогічними показниками після перепідготовки, що свідчить про особливості проявів смисловитих орієнтацій у даній категорії досліджуваних і вказує на ефективність перенавчання та психокорекційної роботи з такими особами.

Аналіз результатів самооцінки у безробітних показав, що їх самооцінка була суттєво знижена до психологічного супроводу протягом професійної перепідготовки, ніж після її завершення і вказував на необхідність психологічної роботи з цією категорією осіб.

Проведений аналіз трансформації мотиваційної спрямованості безробітних під час психологічного супроводу в процесі професійної підготовки у подальшому надав можливість схарактеризувати її особливості у різних групах досліджуваних, оскільки за методикою “Мотиваційний профіль” (модифікований варіант методики Ш.Річі і П.Мартіна) виявлені значущі відмінності показників між групами досліджуваних.

За методикою “Мотиваційний профіль” досліджено зміни структури мотивів професійної діяльності у різних групах досліджуваних до та після психологічного супроводу протягом професійного перенавчання.

Проводячи аналіз, слід наголосити, що до початку занять у першій групі досліджуваних надали низькі оцінки у показниках: “відношення з колегами”, “емоційна залученість у діяльність (інтринсивність мотивів)”, “визнання” та “цікава робота”; надали завищену оцінку показнику “успіх”; в процесі психологічного супроводу протягом перенавчання в досліджуваних даної групи визначені позитивні зміни за показниками: “відношення з колегами” (на два стени, $p < 0,05$), “емоційна залученість у діяльність (інтринсивність мотивів)” (на два стени, $p < 0,01$), “визнання” (на два стени, $p < 0,05$) та “цікава робота” (на два стени, $p < 0,05$) та надали низькі оцінки за показником: “кар’єра” (на три стени, $p < 0,01$). Спираючись на отримані данні, можемо стверджувати, що в даній групі сформувалась спрямованість досліджуваних на саморозвиток та досягнення певного успіху за рахунок соціальної взаємодії, що говорить про значне підвищення їх адаптивних можливостей.

Слід відмітити, що до початку психологічного супроводу і занять у другій групі досліджуваних надали вкрай низькі оцінки за показниками: “відношення з колегами”, “емоційна залученість у діяльність (інтринсивність мотивів)”, “визнання” та “кар’єра”; показали завищену оцінку показника “успіх”. Тобто, досліджувани прагнули досягти успіху за будь-яких умов у “ворожому оточенні” на ринку праці. Під час психологічного супроводу в процесі перенавчання у дослі-

джуваних даної групи визначені позитивні зміни за вказаними показниками: “відношення з колегами” – на п’ять стени, $p < 0,001$; “емоційна залученість у діяльність (інтринсивність мотивів)” – на п’ять стени, $p < 0,05$; “визнання” – на два стени, $p < 0,05$; та “кар’єра” – на два стени, $p < 0,01$.

Отже з’ясовано, що під час психологічного супроводу в процесі перенавчання у досліджуваних даної групи вдалося змінити їх бачення своєї системи ціннісно-смислової сфери, смисловитих орієнтацій разом з досягненням відчуття винаходу “втрачених цінностей”. Саме завдяки визначенню цих змін можна судити які особистісні зміни відбуваються у безробітного та визначити детермінанти його адаптивних можливостей.

Група 3 (особи, які мають досвід з персоналом). Враховуючи, що досліджувані даної групи мали досвід кадрової роботи, можна стверджувати, що в них відбулося не стільки формування конкретної нової мотиваційної спрямованості, а її корекція. Це зумовлено тим, що практично усі досліджувані цієї групи свідомо прийшли на курси перепідготовки з метою підвищення своєї конкурентоспроможності та адаптивності на ринку праці.

Тобто, безробітними цієї групи відбулося певне переосмислення своїх можливостей і компетенцій з урахуванням отриманих нових знань та вмій за фахом. Зокрема, на фоні психологічного супроводу протягом професійного перенавчання в досліджуваних даної групи відбулися позитивні зміни за показниками: “гроші” – осмислення можливості заробляти більше за рахунок отриманих знань та сучасних ефективних технологій управління персоналом – на два стени, $p < 0,01$; “кар’єра” – на два стени, $p < 0,05$; “успіх” – на один стени, $p < 0,001$; “цікава робота” – на три стени, $p < 0,05$.

Група 4 (особи, які мають гуманітарну освіту і працювали з людьми). У досліджуваних під час психологічного супроводу протягом перенавчання змінилися стенові значення показників “гроші” (зміна на два стени, $p < 0,05$) та “кар’єра” (на три стени, $p < 0,01$). Досліджувани цієї групи визначили, що в них сформувалось уявлення про те, що можна робити кар’єрний зріст за нових умов діяльності в рамках обраного фаху. У цьому їм можуть допомогти наявні навички роботи з людьми і соціальної взаємодії та їх загальна гуманітарна спрямованість.

Висновок. Визначено, що у досліджуваних на початковому етапі перепідготовки спостерігається перевага опосередкованих мотивів високого рівня, зовнішніх позитивних мотивів і наявність зовнішніх негативних мотивів, що свідчить про необхідність оптимізації й корекції мотиваційної сфери у безробітних. Встановлено, що після психологічного супроводу під час курсів перенавчання безпосередні і внутрішні індивідуально значущі мотиви посідають в ієрархії вищі місця, ніж мотиви зовнішні і опосередковані, що свідчить про те, що у безробітних сформовано адекватну мотивацію щодо цілей і завдань перепідготовки та майбутньої діяльності у сфері управління персоналом. За результатами дослідження у всіх групах відмічено позитивні зміни мотиваційної сфери безробітних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров, В.А. Психология профессиональной пригодности / В.А. Бодров. – М.: ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
2. Галаган Л.В. Психологічний стан як фактор формування конкурентоспроможності безробітного / Л.В. Галаган // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць / Ун-т менедж. Освіти НАПН України. – 2010 – Вип.1 (14), ч.2: Психологія. – 2010. – С. 90—102.
3. Карамушка Л.М. Семинар-тренінг «Психологія розвитку конкурентоздатності безробітних-майбутніх підприємців» / Л.М. Карамушка, О.А. Філь, Л.В. Галаган // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — 2012. — Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія, Вип. 34. — С. 323—332.
4. Корольчук М.С., Пасічна В.Г. Детермінанти і вплив молодіжного безробіття на адаптаційні можливості особистості (за результатом аналізу іноземних джерел) ЄС Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С.Д. Максименка. – Вип.35. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – С. 221-234.
5. Підприємництво: психологічні, організаційні та економічні аспекти: нав. посібн. / С.Д. Максименко, А.А. Мазаракі, Л.П. Кулаковська, Т.Ю. Кулаковський. – К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2012. – 720 с.
6. Психологія адаптації студентів до навчальної діяльності : монографія / М.С. Корольчук, В.М. Корольчук, І.В. Мосцова, У.Б. Михайлишин, С.М. Миронець, В.Г. Пасічна, Е.Т. Соломка; за заг. ред. М.С. Корольчука. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. – 218 с.
7. Colquitt J.A., LePine J.A., Noe R.A. Toward an integrative theory of training motivation: A meta-analytic path analysis of 20 years of research // Journal of Applied Psychology. – 2000. – Vol. 85. – № 5. – P. 678-707

REFERENCES

1. Bodrov, V.A. Psykholohyia professyonalnoi pryhodnosti / V.A. Bodrov. – M.: PERSЭ, 2001. – 511 s.
2. Halahan L.V. Psykholohichnyi stan yak faktor formuvannia konkurentospromozhnosti bezrobitnoho / L.V. Halahan // Visnyk pisljadiplomnoi osvity: zb. nauk. prats / Un-t menedzh. Osvity NAPN Ukrainy. – 2010 – Vyp.1 (14), ch.2: Psykholohiia. – 2010. – S. 90—102.
3. Karamushka L.M. Seminar-treninh «Psykhologhiia rozvytku konkurentozdatnosti bezrobitnykh-maibutnykh pidpryiemstv» / L.M. Karamushka, O.A. Fil, L.V. Halahan // Aktualni problemy psykhologhii : zb. nauk. prats / In-t psykhologhii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. — 2012. — T. 1 : Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia, Vyp. 34. — S. 323—332.
4. Korolchuk M.S., Pasichna V.H. Determinanty i vplyv molodizhnogo bezrobittia na adaptatsiini mozhlyvosti osobystosti (za rezultatom analizu inozemnykh dzherel) YeIe Problemy suchasnoi psykhologhii : Zbirnyk naukovykh prats Kamianets Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka, Instytutu psykhologhii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za nauk. red. S.D. Maksymenka. – Vyp.35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – S. 221-234.
5. Pidpryiemnytstvo: psykhologhichni, orhanizatsiini ta ekonomichni aspekty: nav. Posibn. / S.D. Maksymenko, A.A. Mazaraki, L.P. Kulakovska, T.Iu. Kulakovskiy. – K.: Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t, 2012. – 720 s.
6. Psykhologhiia adaptatsii studentiv do navchalnoi diialnosti : monohrafiia / M.S. Korolchuk, V.M. Korolchuk, I.V. Mostova, U.B. Mykhailyshyn, S.M. Myronets, V.H. Pasichna, E.T. Solomka; za zah. Red. M.S. Korolchuka. – Uzhhorod: TOV «RIK-U», 2017. – 218 s.
7. Colquitt J.A., LePine J.A., Noe R.A. Toward an integrative theory of training motivation: A meta-analytic path analysis of 20 years of research // Journal of Applied Psychology. – 2000. – Vol. 85. – № 5. – P. 678-707.

Analysis of the results of the study of motivation of the unemployed as a determinant of adaptation in the process of professional retraining

V. G. Pasichna

Annotation. The article presents an analysis of the results of the study of motivation of the unemployed as the determinants of adaptation in the process of professional retraining. It is determined that the indirect motives of a high level, external positive motives and the external negative motives dominate in the initial stages of retraining, which indicates the need for optimization and correction of the motivational sphere of the unemployed. It is determined that immediate and internal individually important motives occupy higher places in the hierarchy than external and indirect motives, after psychological support during the retraining courses, which indicates that the unemployed have formed an adequate motivation for the goals and tasks of retraining and future activities in the field of Personnel management.

Keywords: *motivation, unemployed, adaptation, retraining, psychological support.*

Анализ результатов исследования мотивации безработных как детерминанта адаптации в процессе профессиональной переподготовки

В. Г. Пасична

Аннотация. В статье представлен анализ результатов исследования мотивации безработных как детерминанты адаптации в процессе профессиональной переподготовки. Определено, что в исследуемых на начальном этапе переподготовки наблюдается преобладание косвенных мотивов высокого уровня, внешних положительных мотивов и наличие внешних негативных мотивов, что свидетельствует о необходимости оптимизации и коррекции мотивационной сферы в безработных. Установлено, что после психологического сопровождения во время курсов переобучения непосредственные и внутренние индивидуально значимые мотивы занимают в иерархии более высокие места, чем мотивы внешние и косвенные, что свидетельствует о том, что у безработных сформирована адекватная мотивация относительно целей и задач переподготовки и будущей деятельности в области управления персоналом.

Ключевые слова: *мотивация, безработные, адаптация, переподготовка, психологическое сопровождение.*